

«Αθηνά»

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΟΠΛΩΝ

Σαλαμίνος 10, Θεσσαλονίκη 54625, Τηλ/Fax: 2310904794 / 6944165341, www.armscontrol.info

**ΤΟ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ:
ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΠΟΥ ΞΥΠΝΑ**

Μανώλης Αστρεϊνίδης, Διεθνολόγος Ερευνητής του Ε.Κ.Ε.Ο. «Αθηνά»
Σαλαμίνος 10, Θεσσαλονίκη 54625, email:athena@armscontrol.info

Πέμπτη 14 Ιουλίου 2005

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Εισαγωγή

Στη πορεία των τελευταίων 25 χρόνων το Ισλάμ και οι μουσουλμανικές κοινότητες στην Ευρώπη έχουν μεταλλαχθεί από μια σχεδόν αμελητέα και σκιώδη παρουσία σε μια μετρήσιμη διάσταση του δημογραφικού, θρησκευτικού, πολιτισμικού, ακόμα και πολιτικού τοπίου της Ευρώπης.

Αυτό που καθιστά το Ισλάμ, πολύ ορατό πλέον, οφείλεται εν μέρει στην αύξηση του αριθμού των μουσουλμάνων της Ευρώπης. Επί του παρόντος, υπάρχου περίπου 15 εκατομμύρια μουσουλμάνοι στην Ε.Ε. Σε μερικές χώρες, ιδιαίτερα στη Γαλλία, Γερμανία και στο Ην. Βασίλειο καθώς και στην Ιταλία, την Ολλανδία, το Βέλγιο, την Αυστρία και τη Σουηδία, οι μουσουλμάνοι αποτελούν σημαντικότερες μειονότητες.

Στο μεταξύ, η διάλυση της Σ. Ένωσης και η απο-σοβιετοποίηση των χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας επανέφερε στην ευρωπαϊκή σφαίρα, έναν αριθμό χωρών με σημαντικό μουσουλμανικό πληθυσμό-δηλαδή τη Βουλγαρία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, τη Π.Γ.Δ.Μ., την επαρχία του Κοσσυφοπεδίου και την Αλβανία. Στα επόμενα 10-20 χρόνια αυτές οι χώρες πρόκειται να ενταχθούν στην Ε.Ε. και επομένως θα πολλαπλασιαστεί έτσι ο αριθμός των μουσουλμάνων εντός της Ε.Ε.

Θεωρείται πως μια μαζική εκδίωξη των μουσουλμάνων από την Ευρώπη είναι μάλλον απίθανη και αν το αντι-μουλμουμανικό φρόνημα αυξηθεί, πάλι πολύ λίγοι θα αποφασίσουν να εγκαταλείψουν την Ευρωπαϊκή ήπειρο. Για το λόγο αυτό, η πλειοψηφία των μουσουλμάνων θα παραμείνει στην Ευρώπη ενώ θα συνεχίζεται αύξων ο αριθμός τους. ειδικά αν επιμείνουν οι χαμηλοί ρυθμοί γεννητικότητας της Ευρώπης.

Ανεξάρτητα με την αριθμητική αύξηση των μουσουλμάνων και τη γεωγραφική τους διασπορά σε ολόκληρη την ήπειρο, τα εξωτερικά δείγματα της μουσουλμανικής παρουσίας έχουν επίσης αναπτυχθεί. Σήμερα, οι θόλοι και οι μιναρέδες των τζαμιών, τα ισλαμικά κέντρα και οι άλλες ενδείξεις της μουσουλμανικής ζωής – από τα εστιατόρια, καταστήματα τροφίμων μέχρι και τις γυναίκες με τη μαντίλα και τους γενειοφόρους άντρες – έχουν γίνει μέρος του κοινωνικού τοπίου της Ευρώπης. Οι περισσότεροι από τους μουσουλμάνους που ζουν στην Ευρώπη αποτελούν μέρος της εργατικής τάξης του πληθυσμού καθώς έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Ωστόσο ένας ικανός αριθμός επιστημόνων και άλλων επαγγελματιών με υψηλή μόρφωση, βρίσκονται μεταξύ των μουσουλμάνων της Ευρώπης.

Η κοινή συνύπαρξη

Ούτε η δημογραφική αύξηση των μουσουλμάνων ούτε η εξάπλωση των εξωτερικών δειγμάτων της παρουσίας του Ισλάμ έχουν οδηγήσει σε ευρεία αποδοχή του Ισλάμ ως συστατικού στοιχείου της πολιτισμικής σύνθεσης της Ευρώπης, αντιθέτως μάλιστα στη πλειοψηφία τους οι Ευρωπαίοι θεωρούν το Ισλάμ ως ξένη θρησκεία και κουλτούρα και τους μουσουλμάνους ως παρείσακτα βαρίδια. Το Ισλάμ και το μουσουλμανικό στοιχείο θεωρούνται από πολλούς Ευρωπαίους ως δυνητικά επικίνδυνα και ως μια απειλή για τη πολιτική και κοινωνική σταθερότητα των χωρών της Ευρώπης. Αυτές οι αντιλήψεις και τα αισθήματα έγιναν ισχυρότερα μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001. Οι μουσουλμανικές κοινότητες στην Ευρώπη χαρακτηρίζονται στο μεταξύ από υψηλό επίπεδο ποικιλότητας και διαφοροποιούνται μεταξύ τους από πολλούς παράγοντες και κριτήρια – εθνοτικά, ιδεολογικά, δογματικά και γενεών- και διαφωνούν σε πολλά θέματα. Ακολουθούν πολλές παράλληλες και μερικές φορές αντίθετες διαδικασίες ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων στην Ευρώπη μοιράζονται το ίδιο συναίσθημα: ότι βρίσκονται στην Ευρώπη για να μείνουν. Επιπλέον, μια σημαντική πλειοψηφία των μουσουλμάνων στην Ευρώπη επιθυμούν να ενσωματωθούν στις επιμέρους ευρωπαϊκές κοινωνίες, δεδομένου ότι η ενσωμάτωση δεν θα οδηγήσει σε πλήρη απώλεια της θρησκευτικής και της πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Ο διακαής πόθος του εξευρωπαϊσμού

Η επιθυμία τους να μείνουν στην Ευρώπη και να γίνουν Ευρωπαίοι δε σημαίνει ότι οι μουσουλμάνοι στην Ευρώπη δεν ενδιαφέρονται για το τι συμβαίνει στις χώρες προέλευσής τους και στον υπόλοιπο μουσουλμανικό κόσμο. Αντίθετα, η επανάσταση στις επικοινωνίες και η ευκολία των ταξιδιών καταδεικνύουν ότι σήμερα το επίπεδο αλληλεπίδρασης μεταξύ των μουσουλμάνων της Διασποράς είναι πολύ υψηλό.

Μια από τις συνέπειες αυτής της κατάστασης είναι ότι οι συγκρούσεις στις περιοχές προέλευσής τους –ιδιαίτερα εάν σ' αυτές εμπλέκονται και Ευρωπαίοι- απηχούν μέσα στις μουσουλμανικές κοινότητες της Ευρώπης. Για παράδειγμα, στις αρχές της δεκαετίας του '60, ο εμφύλιος πόλεμος στην Αλγερία επηρέασε τη δυναμική των σχέσεων των μουσουλμάνων αλγερινής καταγωγής στη Γαλλία και της υπόλοιπης γαλλικής κοινωνίας με έναν ιδιαίτερα αρνητικό τρόπο. Συγκεκριμένα, πράξεις βίας (όπως η βομβιστική επίθεση στο μετρό του Παρισιού τον Ιούλιο του 1995) που έγιναν από φανατικούς ισλαμιστές που ήρθαν από την Αλγερία, σε συνεργασία με Γαλλο-αλγερινούς, είχαν σοβαρά αρνητικές συνέπειες στις γαλλο-μουσουλμανικές σχέσεις.

Η αραβο-ισραηλινή σύγκρουση και η τύχη των Παλαιστινίων φυσικά αποτελεί σημαντικό ενδιαφέρον για ένα ευρύ φάσμα μουσουλμάνων. Ο Πόλεμος του Κόλπου το 1991

και ο πιο πρόσφατος αμερικανοκίνητος πόλεμος κατά του Ιράκ επηρέασε τις μουσουλμανικές κοινότητες ανεξάρτητα από τις διαφορές δόγματος και καταγωγής. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη και εξέλιξη των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη προσδιορίζεται κυρίως από τις κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές ιδιαιτερότητες των διάφορων ευρωπαϊκών χωρών και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε μουσουλμανικής κοινότητας καθώς και από τη δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των τελευταίων και της πλειοψηφίας της επιμέρους ευρωπαϊκής κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση, σημαντικές εσωτερικές αναταραχές στο μουσουλμανικό κόσμο, διεθνείς συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκονται μουσουλμανικά κράτη και πράξεις βίας απορρέουσες από αυτές τις εξελίξεις ασκούν σημαντική επιρροή στη κατεύθυνση αυτής της αναπτυξιακής διαδικασίας. Για το λόγο αυτό, αξίζει να αναρωτηθούμε ποιες θα μπορούσαν να είναι οι συνέπειες του ιρακινού πολέμου στην ανάπτυξη του Ισλάμ στην Ευρώπη.

Η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση είναι ήσσονος σημασίας πρώτον για να σκιαγραφήσουμε ένα πορτραίτο των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη και των βασικών τους χαρακτηριστικών, τονίζοντας τα κυρίαρχα θέματα που ισχύουν σε όλες τις μουσουλμανικές κοινότητες, προσδιορίζοντας τις απόψεις και τα αισθήματά τους και αξιολογώντας τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης από τη θέση των διάφορων ευρωπαϊκών χωρών.

Μουσουλμανικές κοινότητες στην Ευρώπη: δυναμικές διαφορετικότητας και ενότητας

Το πιο αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη είναι η διαφορετικότητά τους με βάση εθνοτικούς, δογματικούς, κοινωνικο-οικονομικούς και ιδεολογικούς άξονες. Στις τρεις ευρωπαϊκές χώρες με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση μουσουλμάνων (Γαλλία, Γερμανία και Ην. Βασίλειο), οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί συνήθως προέρχονται από μία συγκεκριμένη χώρα όπως η Τουρκία ή από μία περιοχή όπως η Β. Αφρική και η Ν. Ασία. Η συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων στη Γαλλία προέρχονται από τρεις χώρες της Β. Αφρικής –Αλγερία, Μαρόκο, Τυνησία. Στη Γερμανία, οι Τούρκοι και οι Κούρδοι της Τουρκίας αποτελούν το μεγαλύτερο σώμα του μουσουλμανικού πληθυσμού στη χώρα και η πλειοψηφία του μουσουλμανικού στοιχείου στο Ην. Βασίλειο κατάγονται κυρίως από την Ινδία. Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες με αξιοσημείωτο μουσουλμανικό πληθυσμό –κυρίως η Ολλανδία, το Βέλγιο, η Ιταλία, η Αυστρία και η Σουηδία-η πλειοψηφία διαμορφώνεται από Βορειο-αφρικανούς, Τούρκους και Νοτιο-ασιάτες.

Αυτό το εθνοτικό μοτίβο των μεγαλύτερων μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη αντανακλά την επίδραση δύο παραγόντων: των ιστορικών -κυρίως αποικιοκρατικών-διασυνδέσεων (η Γαλλία με τη Β. Αφρική, η Βρετανία με την Ινδία) και των μεταπολεμικών οικονομικών αναγκών των ευρωπαϊκών χωρών. Επομένως η παρουσία μιας μεγάλης τουρκικής κοινότητας στη Γερμανία είναι το άμεσο αποτέλεσμα του συστηματικού ανεφοδιασμού της Γερμανίας με Τούρκους εργάτες για τη μεταπολεμική της ανοικοδόμηση. Οι μουσουλμάνοι της Τουρκίας, της Β. Αφρικής και της Ν. Ασίας αντιπροσώπευαν το πρώτο μεγάλο κύμα μουσουλμανικής μετανάστευσης στην Ευρώπη και έτσι οι απόγονοί τους αποτελούν τη μάζα της δεύτερης και τρίτης γενιάς μουσουλμάνων στην Ευρώπη.

Επιπλέον, ενώ το πρώτο κύμα των μουσουλμάνων μεταναστών έφτασε στην Ευρώπη στις δεκαετίες του '60 και του '70 για οικονομικούς λόγους, το δεύτερο και τρίτο κύμα

μετανάστευσης τις επόμενες δεκαετίες υπήρξε αποτέλεσμα επαναστάσεων και εμφυλίων πολέμων. Η άφιξη εκείνων των κατά πλειοψηφία πολιτικών μεταναστών εντατικοποίησε τις εθνοτικές, δογματικές και άλλες διαφορές εντός των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη.

Δογματικός διχασμός, κοινωνικο-οικονομικό χάσμα

Η συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων στην Ευρώπη είναι σουνίτες και μόνο μια μικρή μειονότητα ακολουθεί τους δύο βασικούς κλάδους των σιιτών. Ωστόσο η κοινή αφοσίωση και προσήλωση στο δόγμα του σουνισμού δεν αρκεί για να ξεπεραστούν οι εθνοτικές διαφορές. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι υπάρχουν πολλά νομοδιδασκαλεία και νομολογίες εντός του σουνιτικού Ισλάμ. Επιπλέον, μεταξύ κάποιων σουνιτών μουσουλμάνων, ειδικά όσων κατάγονται από την υπο-σαχάρια Αφρική, οι πρακτικές του σουφισμού είναι πολύ έντονα διαδεδομένες. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ακόμα και μέσα στο σουνιτικό Ισλάμ να διατηρούνται οι εθνοτικές του αποχρώσεις. Τα περισσότερα τεμμένα οργανώνονται σύμφωνα με τις εθνοτικές και εθνικές παραδόσεις και υπάρχει ελάχιστη ανάμειξη μεταξύ των θρησκευόμενων διαφορετικών εθνοτικών και εθνικών παραδόσεων εκτός από εκείνες τις κοινότητες που δεν είναι αρκετά μεγάλες ώστε να διαθέτουν το δικό τους τέμενος. Οι κυβερνήσεις των χωρών προέλευσής τους και τα θρησκευτικά τους καθεστώτα ενθαρρύνουν επίσης αυτή τη θρησκευτική διαστρωμάτωση ως τρόπο ελέγχου των μουσουλμάνων της Διασποράς. Μια συνέπεια αυτής της στρατηγικής είναι οι εθνικές αντιπαλότητες, όπως αυτή της Αλγερίας και του Μαρόκου, να διεισδύουν στις κοινότητες αυτές στην Ευρώπη. Ένα τμήμα της νεότερης γενιάς μουσουλμάνων – που θεωρούν τους εαυτούς τους Ευρωπαίους και λιγότερο δεσμευμένους στα εθνοτικά και εθνικά πιστεύω – προκαλούν ωστόσο μια αλληλεπίδραση. Κρίνουν απαραίτητο το ξεπέραςμα των εθνοτικών διχασμών μέσα στις κοινότητες ώστε έτσι να δοθεί στους μουσουλμάνους ισχυρότερο βήμα.

Οι πολυπληθέστερες μουσουλμανικές κοινότητες στην Ευρώπη επίσης παρουσιάζουν διαφορετικό προφίλ υπό την έννοια των οικονομικών συνθηκών και της κοινωνικής κατάστασης. Στη περίπτωση της Γαλλίας, μέσα στη μουσουλμανική κοινότητα υφίστανται οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές σε ακραία μορφή. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες οι μουσουλμάνοι έχουν ένα πολύ χαμηλότερο κοινωνιο-οικονομικό επίπεδο και λιγότερα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά προσόντα. Το επίπεδο ανεργίας μεταξύ των μουσουλμάνων είναι πολύ υψηλότερο από ό,τι το μέσο επίπεδο της ανεργίας των κατοίκων της εκάστοτε ευρωπαϊκής χώρας –μερικές φορές διπλάσιο και ακόμα υψηλότερο- ειδικότερα μεταξύ των νεαρών ανδρών. Για παράδειγμα, στη Γαλλία το 1999 το επίπεδο ανεργίας μεταξύ των βορειο-αφρικάνων μουσουλμάνων ήταν 33% ενώ το εθνικό μέσο επίπεδο ανεργίας ήταν 10.2%.

Η ύπαρξη τεράστιων ανισοτήτων στο μορφωτικό επίπεδο και τα επαγγελματικά προσόντα μεταξύ των μουσουλμάνων και των εγχώριων πληθυσμών σημαίνει ότι το κλείσιμο της κοινωνικο-οικονομικής «ψαλίδας» μεταξύ των δύο δεν θα είναι εύκολη υπόθεση. Συγκεκριμένες διαβρωτικές θρησκευτικές, πολιτισμικές και εθνοτικές προκαταλήψεις εις βάρος των μουσουλμάνων δημιουργούν επίσης σοβαρούς φραγμούς στην απασχόληση ακόμα και προσοντούχων μουσουλμάνων.

Σε μερικές χώρες, κυρίως στη Βρετανία, οι μεταβολές στις κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές κατά τη δεκαετία του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90 διέυρυναν το κοινωνιο-οικονομικό χάσμα γενικά και είχαν μια ιδιαίτερα αρνητική επίπτωση στο

μουσουλμανικό πληθυσμό. Το αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών ήταν η εμφάνιση ενός μεγάλου αστικού μουσουλμανικού λούμπεν συγκεντρωμένου σε λίγες σημαντικές πόλεις ή περιοχές σε κοινότητες που θύμιζαν γκέτο, επισύροντας σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές επιπλοκές στις μουσουλμανικές κοινότητες αλλά και στις εθνικές κοινωνίες.

Χάσμα γενεών και ιδεολογίας

Το Ισλάμ στην Ευρώπη χαρακτηρίζεται επίσης από ένα χάσμα γενεών μεταξύ των μεταναστών πρώτης γενιάς και των απογόνων τους καθώς και από μια ιδεολογική διαφορετικότητα όλων των πιστών του. Πράγματι, μεταξύ των μουσουλμανικών κοινοτήτων παρατηρούνται πολλές τάσεις από λαϊκούς και εκσυγχρονιστές μέχρι συντηρητικούς ισλαμιστές και εξτρεμιστές.

Η μάζα των μουσουλμάνων στην Ευρώπη εμπίπτει στη κατηγορία των μετριοπαθών έως αυστηρά συντηρητικών. Η πλειοψηφία δεν ενδιαφέρεται για τις πολιτικές απόψεις του Ισλάμ αλλά μάλλον ασχολείται με τη διατήρηση των θρησκευτικών και πολιτισμικών παραδόσεων. Το εξτρεμιστικό στοιχείο συνιστά μια πολύ μικρή ομάδα μουσουλμάνων. Σε κάθε περίπτωση, παρά την αριθμητική υστέρηση, οι δυνατότητές του για απειλή της ασφάλειας των μουσουλμανικών κοινοτήτων και της πλειοψηφούσας κοινωνίας αλλά και για διατάραξη της πορείας της δια-θρησκευτικής και δι-εθνικής αρμονίας, είναι τεράστιες. Δεν υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ του χάσματος γενεών και των εξτρεμιστικών απόψεων ωστόσο η δεύτερης και τρίτης γενιάς αποξενωμένη και περιθωριοποιημένη νεολαία μεταναστών μπορεί να γίνει εύκολη λεία.

Η πιο ενδιαφέρουσα ιδεολογική εξέλιξη μεταξύ των μουσουλμάνων στην Ευρώπη είναι ίσως η τάση να προσπαθούν να συνθέσουν τις ευρωπαϊκές και τις ισλαμικές αξίες για να δημιουργήσουν ένα ευρωπαϊκό Ισλάμ και έναν Ευρωπαίο μουσουλμάνο. Για την ομάδα αυτή, η διαδικασία της σύνθεσης δε σημαίνει εγκατάλειψη των βασικών θρησκευτικών αξιών τους. Μάλλον σημαίνει τη προετοιμασία των μουσουλμάνων να γίνουν πλήρεις και πιστοί πολίτες και να ζουν μέσα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών Συνταγμάτων και νόμων ενώ θα διατηρούν τις πνευματικές και θρησκευτικές τους αξίες. Μια σημαντική πτυχή αυτών των προσπαθειών είναι ότι αυτή της δημιουργίας ενός κορμού ισλαμικής νομολογίας βασισμένου σε γνώμες που έχουν αποφανθεί κορυφαίοι θρησκευτικοί ηγέτες, οι οποίες διδάσκουν τους μουσουλμάνους να σέβονται τους εθνικούς νόμους και να ασκούν τα νόμιμα καθήκοντά τους προς το κράτος.

Εξετάζοντας την ενσωμάτωση

Το ισχύον καθεστώς και οι πιθανές κατευθύνσεις της εξέλιξης των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά χωρίς να εξεταστούν προηγουμένως τα θέματα που αφορούν το πώς θα πραγματοποιηθεί η ενσωμάτωση των μουσουλμάνων στις ευρωπαϊκές κοινωνίες.

Στις θέσεις που διακηρύσσουν οι περισσότεροι μουσουλμάνοι διάκεινται ευνοϊκά στην ενσωμάτωση των μουσουλμανικών πληθυσμών. Οι διαφορές αρχίζουν να εγείρονται μόνον εξαιτίας των αποκλίσεων ως προς την ερμηνεία του τι σημαίνει ενσωμάτωση. Για ένα σημαντικό τμήμα Ευρωπαίων, ενσωμάτωση στην ουσία σημαίνει αφομοίωση. Γι αυτούς δεν αρκεί οι μουσουλμάνοι να είναι νομοταγείς πολίτες και παραγωγικά μέλη της κοινωνίας. Επιθυμούν μάλλον τη πολιτισμική τους ενσωμάτωση, τον πλήρη εξευρωπαϊσμό τους. Έχει παρατηρηθεί, για παράδειγμα, ότι για τη πλειοψηφία των εγχώριων Γερμανών ενσωμάτωση

σημαίνει «ταυτότητα»: οι Γερμανοί θέλουν τους μουσουλμάνους να είναι ακριβώς σαν τους ίδιους.

Η μαντίλα αποκτά συμβολική σημασία ενώ τα θρησκευτικά σύμβολα άλλων θρησκειών μάλλον περνούν απαρατήρητα. Παρόλο που ως ένα βαθμό η αφομοίωση παίρνει σάρκα και οστά, η πλειοψηφία των μουσουλμάνων ακόμα είναι αρνητική: όσο μεγαλύτερη είναι η πίεση για αφομοίωση τόσο πιο πολύ αποφασισμένοι φαίνονται –ιδιαίτερα οι νέοι μουσουλμάνοι- να εκδηλώσουν τη ταυτότητά τους μέσα από εξωτερικά σημάδια ως ένα τρόπο για να εκφράσουν την υπερηφάνειά τους για τη καταγωγή τους. Η πιο ακραία μορφή μουσουλμανικής αντίστασης στην αφομοίωση εμφανίζεται με την ανάπτυξη των ισοδύναμων παράλληλων μουσουλμανικών εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και άλλων αστικών θεσμών.

Κάποιες ευρωπαϊκές χώρες θεωρούν την παγίωση αυτού του «κοινοτισμού» ευκολότερο στη διαχείρισή του και στον περιορισμό του. Ο βαθμός στον οποίο οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αισθάνονται πιο άνετα με τον κοινοτισμό και όχι με την αφομοίωση του Ισλάμ ποικίλει ανάλογα με την ιστορία της χώρας και την ισχύον καθεστώς σχέσης μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους. Σε αυτές τις χώρες όπου υφίσταται μια επίσημη σχέση μεταξύ κράτους και διαφορετικών θρησκευτικών θεσμών, υπάρχει μια μεγαλύτερη τάση για επαφή με το Ισλάμ σε κοινοτική βάση. Ωστόσο άλλοι παράγοντες όπως η φύση των νόμων που αφορούν το ευρύτερο θέμα της μετανάστευσης και των πολιτικών που ασχολούνται με το πώς θα τους αντιμετωπίσουν υπό το πρίσμα της μετανάστευσης, παίζει επίσης ένα σημαντικό ρόλο στο καθορισμό της προσέγγισης των διαφόρων κυβερνήσεων.

Πολλοί μουσουλμάνοι διανοούμενοι, ιδιαίτερα αυτοί που ανήκουν στο ρεύμα που επιθυμεί την αρμονία μεταξύ των δυτικών και ισλαμικών αξιών και την ενίσχυση του ρόλου των μουσουλμάνων στον ευρωπαϊκό κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό χώρο, θεωρεί τον υπερβολικό κοινοτισμό ως παγίδα. Για παράδειγμα, ενώ αναγνωρίζεται ότι ο βαθμός του κοινοτισμού συνδέεται ολοκληρωτικά με τη μουσουλμανική θρησκευτική λατρεία, παρατηρείται ότι πρέπει να εκφράζεται ως «μια πνευματική ολοκλήρωση και όχι ως κοινωνικός αποκλεισμός ή ως πολιτική απομόνωση». Το είδος του πειρασμού που προβάλλει ο κοινοτισμός και ο οποίος θα μπορούσε να χαράξει τα όρια μιας γκετοποίησης είναι ακριβώς αντίθετο προς το είδος της δυναμικής αλληλεπίδρασης στην οποία οι μουσουλμάνοι θα έπρεπε να επενδύσουν. Το θέμα του τρόπου ενσωμάτωσης των μουσουλμάνων και του ποιο επίπεδο πολιτισμικής ετερότητας είναι αποδεκτό θα συνεχίσει να είναι θέμα δημόσιου διαλόγου στις επιμέρους ευρωπαϊκές κοινωνίες. Στο μεταξύ, οι μουσουλμανικές κοινότητες έχουν να παλέψουν με το πρόβλημα του πώς θα ενσωματωθούν χωρίς να χάσουν το πολιτισμό και τη ταυτότητά τους.

Συνέπειες της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και του πολέμου στο Ιράκ

Είναι ακόμα νωρίς να κρίνουμε τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των γεγονότων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και των επακόλουθων εξελίξεων –από την υιοθέτηση αυστηρότερων αντιτρομοκρατικών και μεταναστευτικών νόμων μέχρι το πόλεμο στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ- στις μουσουλμανικές κοινότητες και συνεπώς στο χαρακτήρα που παίρνει το Ισλάμ στην Ευρώπη. Οι εκτιμήσεις ως προς την επίδραση των γεγονότων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς έχουν δείξει μια διαφορετική αλλά περιεκτική εικόνα.

Μια συνοπτική αναφορά σχετικά με την ισλαμοφοβία στην Ε.Ε. μετά την 11^η Σεπτεμβρίου που κατέγραψε το European Monitoring Centre δείχνει ότι ενώ το επίπεδο και η συχνότητα των ενεργειών και των αισθημάτων εις βάρος των μουσουλμάνων διαφέρουν, τα αντι-μουσουλμανικά αισθήματα έχουν αυξηθεί σε σχεδόν όλες τις χώρες-μέλη της Ε.Ε.

Παράλληλα με την λαϊκή αντίδραση, αυξήθηκαν και οι πιέσεις στις μουσουλμανικές κοινότητες εκ μέρους των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων μέσω νομοθετικών και άλλων μέτρων. Τα πιο ανελαστικά νομοθετικά μέτρα πάρθηκαν στη Βρετανία, όπου πέρασε η σκληρότερη αντιτρομοκρατική νομοθεσία στην Ευρώπη: ο αντιτρομοκρατικός νόμος του 2000. Επιπλέον, έκτακτα νομοσχέδια που ψηφίστηκαν στο Ην. Βασίλειο δίνουν στην αστυνομία τη δυνατότητα να φυλακίσει και να εκδιώξει από τη χώρα υπόπτους για απειλές κατά της εθνικής ασφάλειας. Ένα σημαντικό πρόβλημα με αυτούς τους νόμους είναι ότι προσδιορίζουν τη τρομοκρατία με αόριστους και χαλαρούς όρους. Αυτό το θέμα του ασαφούς ορισμού έχει ξεσηκώσει θύελλα αντιδράσεων από μέρους ακτιβιστών για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Ην. Βασίλειο και τους θέτει σε σύγκρουση προς την Ευρωπαϊκή Συνθήκη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων η οποία ενσωματώθηκε στη βρετανική νομολογία μόλις το 2000. Ενώ η νομοθεσία δεν απομονώνει τους μουσουλμάνους, υπό το πρίσμα των εις βάρος τους υποψιών, θα καταστήσει τη ζωή τους πιο δύσκολη.

Επίσης και άλλες χώρες έχουν σκληρύνει την αντιτρομοκρατική νομοθεσία τους. Έχει σημειωθεί μια αύξηση στις αστυνομικές έρευνες στα τεμένη και σε άλλα μουσουλμανικά ιδρύματα, η οποία είχε ενταθεί λίγο πριν την έναρξη του πολέμου εναντίον του Ιράκ. Στη Γαλλία, η ενίσχυση των μέτρων ασφαλείας συνοδεύτηκε από την επιτάχυνση της διαδικασίας εγκατάστασης δομημένων επίσημων επαφών μεταξύ της γαλλικής κυβέρνησης και της μουσουλμανικής κοινότητας. Ένα σημαντικό βήμα προς αυτή τη κατεύθυνση υπήρξε η ίδρυση ενός «γαλλικού συμβουλίου για τη μουσουλμανική λατρεία» στα πλαίσια μιας εκλογικής διαδικασίας που πραγματοποιήθηκε στις 6 Απριλίου 2003. Η δημιουργία του συμβουλίου δεν επιλύει αυτομάτως τις διαφωνίες μεταξύ της μουσουλμανικής κοινότητας και της γαλλικής κυβέρνησης. Σε κάθε περίπτωση όμως δημιουργεί ένα πλαίσιο εντός του οποίου μπορούν να συζητηθούν αυτές οι διαφορές και οι διενέξεις.

Σε άλλες χώρες έχουν γίνει προσπάθειες για ενθάρρυνση διαθρησκειακού διαλόγου. Παρά την αρνητική τοποθέτηση των πολιτικών της Δεξιάς, οι περισσότεροι Ευρωπαίοι πολιτικοί έχουν κάνει δηλώσεις προς τη κατεύθυνση της χαλιναγώγησης της υστερίας κατά των μουσουλμάνων.

Τα αυστηρά μέτρα ασφαλείας έχουν οπωσδήποτε προκαλέσει ανησυχίες στους κόλπους των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη. Ωστόσο υπάρχει μια εκτεταμένη αναγνώριση για ανάγκη αμείλικτης αντιμετώπισης των εξτρεμιστικών στοιχείων –όχι μόνο για την απειλή που θέτουν στην ασφάλεια και σταθερότητα των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών αλλά και για τη ζημία που μπορούν να προξενήσουν στις ίδιες τις μουσουλμανικές κοινότητες, εντείνοντας τα αντι-μουσουλμανικά αισθήματα και κάνοντας την ήδη δύσκολη διαδικασία ενσωμάτωσης ακόμη δυσκολότερη.

Κατά των τρομοκρατών αλλά και κατά του πολέμου στο Ιράκ

Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 η αντίδραση και η διαμαρτυρία κατά του αμερικανοκίνητου πολέμου με σκοπό τον εκτοπισμό του καθεστώτος των Ταλιμπάν και των συμμάχων της Αλ-Κάϊντα στις μουσουλμανικές κοινότητες στην Ευρώπη αποσιωπήθηκε. Ο πόλεμος κατά του Ιράκ ωστόσο θεωρήθηκε υπό διαφορετική γωνία. Οι περισσότεροι μουσουλμάνοι δεν έκριναν πως ήταν απαραίτητη η άμεση στρατιωτική δράση προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πιθανή απειλή που έθετε το Ιράκ.

Παρά τους αυξημένους φόβους ότι η έναρξη στρατιωτικών εχθροπραξιών εις βάρος του Ιράκ θα επέτειναν το κίνδυνο τρομοκρατικών επιθέσεων στην Ευρώπη από ομάδες συνδεδεμένες με την Αλ-Κάϊντα και άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις, ο πόλεμος καθαυτός

δεν είχε άμεσες αρνητικές επιπτώσεις επί των ευρω-μουσουλμανικών σχέσεων. Εξαιτίας της μεγάλης κλίμακας λαϊκής αντίδρασης στην ευρωπαϊκή ήπειρο εναντίον του πολέμου –ακόμα και σε χώρες των οποίων οι κυβερνήσεις τον υποστήριζαν- ο πόλεμος εναντίον του Ιράκ στην ουσία έφερε κοντά τις μουσουλμανικές κοινότητες μεταξύ τους. Αυτό συνέβη κυρίως στη Γαλλία όπου ο ίδιος ο Πρόεδρος Σιράκ ηγήθηκε του αγώνα εναντίον του πολέμου.

Αρχικά, στη Βρετανία επίσης, η αντίδραση κατά του πολέμου έφερε κοντά μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους. Ωστόσο η υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης προς το πόλεμο, τουλάχιστο για κάποιους, τερμάτισε την αίσθηση ενότητας και προκάλεσε ένα αίσθημα απελπισίας και δυσανεξίας ανάμεσα στους μουσουλμάνους.

Οι επιπτώσεις σε βάθος χρόνου

Μακροπρόθεσμα, η φύση της επίδρασης του πολέμου στο Ιράκ επί της μελλοντικής εξέλιξης του Ισλάμ στην Ευρώπη, επί της εσωτερικής δυναμικής του μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη και επί της δυναμικής της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους και της πλειοψηφούσας κοινωνίας θα εξαρτηθεί από δύο δέσμες παραγόντων: αυτών που αφορούν την εξέλιξη των γεγονότων στο Ιράκ, στη Μ. Ανατολή και τη Ν. Ασία και του πώς οι επιμέρους ευρωπαϊκές χώρες χειρίζονται τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς σας. Η ανάπτυξη του Ισλάμ στην Ευρώπη θα εξαρτηθεί κατά πολύ από το εάν οι χώρες επιτύχουν την εξισορρόπηση των απαιτήσεων για ασφάλεια και σταθερότητα με τα βασικά αστικά και πολιτικά δικαιώματα των πολιτών τους, κυρίων των μουσουλμανικών πληθυσμών τους και από το πόσο καλά διαχειρίζονται τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα των μουσουλμάνων και από τον αγώνα εναντίον της φυλετικής και θρησκευτικής προκατάληψης.

Εάν η σταθερότητα του Ιράκ αργήσει λίγο παραπάνω απ' ότι αναμένεται ή στη χειρότερη περίπτωση, εάν ξεσπάσουν άλλες εχθροπραξίες στη Μ. Ανατολή πρόκειται να επισυμβούν διάφορες αρνητικές επιπτώσεις στους μουσουλμάνους στην Ευρώπη όπως για παράδειγμα μια αύξηση της έκκλησης για αποκλεισμό των εξτρεμιστικών θέσεων και ερμηνειών του Ισλάμ.

Ωστόσο, η δεύτερη δέσμη παραγόντων είναι η πιο σημαντική: δηλαδή η διαχείριση των σχέσεων με τις μουσουλμανικές κοινότητες από πλευράς των διαφόρων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και της πλειοψηφούσας κοινωνίας. Ως προς αυτό, είναι καίριας σημασίας να γίνει μια διάκριση μεταξύ της ισχυρής πλειοψηφίας και του εξτρεμιστικού περιθωρίου. Συμπεριλαμβάνοντας τη συνεργασία των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην αντιμετώπιση πραγματικών ή πιθανών απειλών που πηγάζουν από το εξτρεμιστικό περιθώριο θα βοηθήσει ώστε το Ισλάμ στην Ευρώπη να προσλάβει μια μετριοπαθή, προοδευτική μορφή υπό την προϋπόθεση ότι θα είναι διατεθειμένο και έτοιμο να ενσωματωθεί στο κύριο κορμό της ευρωπαϊκής κοινωνίας.

Συμπέρασμα: Το στοίχημα

Οι μουσουλμάνοι στην Ευρώπη αποτελούν μια διαφοροποιημένη ομάδα ωστόσο αντιπροσωπεύουν μια ιδιαίτερη κοινότητα πίστης όσον αφορά στις βασικές θρησκευτικές αξίες. Ποικίλα ιδεολογικά ρεύματα παρατηρούνται μέσα στους κόλπους αυτών των ισλαμικών κοινοτήτων με το μετριοπαθές και προοδευτικό Ισλάμ να συναγωνίζεται για μεγαλύτερη επιρροή σε σχέση με το εξτρεμιστικό Ισλάμ. Αυτές οι κοινότητες αντιμετωπίζουν δύσκολα προβλήματα που σχετίζονται με τη ταυτότητά τους και τη θέση τους στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η διπλή διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της παγκοσμιοποίησης κάνει τα πράγματα ακόμα πιο δύσκολα. Οι προκλήσεις που αφορούν τη ταυτότητα συχνά οδηγούν

σε αντι-μουσουλμανική προκατάληψη από τη πλευρά μεγάλης μερίδας Ευρωπαίων που θεωρούν ότι η συνύπαρξη με τους πολυάριθμους μουσουλμανικούς πληθυσμούς τους αποτελεί ένα επιπρόσθετο φορτίο στη μέση μιας δύσκολης πολιτιστικής μετάβασης της Ευρώπης. Στο μεταξύ οι μουσουλμάνοι έχουν παγιδευτεί στη φτώχεια και τη περιθωριοποίηση.

Υπεράνω όλων αυτών των προβλημάτων βρίσκεται η πολιτική και ιδεολογική δυναμική που επηρεάζει το μουσουλμανικό κόσμο και έχει επίδραση στο χαρακτήρα των σχέσεων μεταξύ αυτού του κόσμου και της Δύσης, όπως φαίνεται από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και τους πολέμους στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Οι εξωτερικές εξελίξεις σίγουρα επηρεάζουν την εξέλιξη του Ισλάμ στην Ευρώπη καθώς αυτή η επιρροή είναι κατά κύριο λόγο αρνητική. Ενθαρρύνεται μ' αυτό τον τρόπο ο εξτρεμισμός και πολώνονται οι σχέσεις μεταξύ των μουσουλμανικών κοινοτήτων και της πλειοψηφούσας κοινωνίας.

Ωστόσο μακροπρόθεσμα, το εάν το Ισλάμ στην Ευρώπη αναπτυχθεί με μια μετριοπαθή, προοδευτική και δημιουργική μορφή ή θα υποκύψει στο πειρασμό του εξτρεμισμού θα εξαρτηθεί από το πόσο καλά θα αντιμετωπισθούν οι θεμελιώδεις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές ανησυχίες των μουσουλμάνων από μέρους των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και λαών. Εξίσου σημαντική θα είναι η ικανότητα των Ευρωπαίων και μουσουλμάνων να αναπτύξουν μια νοοτροπία ανοχής, διαλόγου και συνύπαρξης, βλέποντας στη διαφορετικότητα μια πηγή πνευματικού και υλικού εμπλουτισμού παρά μια απειλή για τη ταυτότητα, τις αξίες και την αίσθηση της ασφάλειας του άλλου, αποδεικνύοντας με το τρόπο αυτό την έντεχνα μεθοδευμένη θεωρία περί «σύγκρουσης πολιτισμών», άκυρη και αναξιόπιστη.